

Michael Alexa
Uniwersytet Masaryka w Brnie
michael.alex@gmail.com

Recepcja wierszy Czesława Miłosza w Czechach: 23 tłumaczy

In memoriam Václav Burian

1.

Mimo że badanie czesko-polskich stosunków literackich jest w ostatnim czasie bardzo popularne (w nauce czeskiej głównie w dorobku Petra Posledního¹), to trzeba stwierdzić, że skupia się raczej na omawianiu pojedynczych zjawisk historycznoliterackich lub – ogólnie – kulturowych. Translatologiczne aspekty młodszej czesko-polskiej wymiany kulturalnej (po okresie modernizmu do dziś) pozostają praktycznie nieopisane. Można wprawdzie odnaleźć kilka szkiców i wzmianek w różnorodnych tekstach (wywiady, recenzje literackie, marginalne notatki w artykułach poświęconych innemu tematowi), brakuje jednak syntetycznej pracy, która pomogłaby zrozumieć recepcję poezji polskiej na terenie Czech w XX i XXI wieku. Najbardziej zaskakujący jest brak opisu problemu tłumaczeń dzieła Czesława Miłosza, literackiego noblisty z 1980 roku. Los jego przekładów na język czeski potrafi rzucić światło na stan czeskiej kultury literackiej we wspomianej epoce oraz na jej przemiany.

Niniejsza praca nie skupia się zatem na porównaniu tłumaczeń tekstów Miłosza na język czeski ani na ich krytyce, co czyni „klasyczna”

¹ Zob. m.in. P. Poslední, *Taktika přepisu. Polští autoři v časopise Světová literatura*, Červený Kostelec 2014 lub P. Poslední, *Měřítka souvislosti. Česká a polská literární kultura po roce 1945*, Praha 2001.

translatologia (i co byłoby zresztą również bardzo przydatne). Jej celem jest przedstawienie ważnego wycinka czesko-polskich stosunków literackich poprzez prezentację wszystkich tłumaczy Miłosza i komentarz do ich dorobku na tle historycznym i politycznym. Jest to tym samym rozwinięcie i uzupełnienie pracy dyplomowej obronionej w 2012 r. na Uniwersytecie Masaryka w Brnie mającej nieco odmienny charakter – skupiała się bowiem na zbiorczym przedstawieniu materiału².

Jak wiadomo – o czym świadczą liczne wypowiedzi autora *Ocalenia* – Miłosz uważał się raczej za poetę niż za prozaika lub eseistę³. W kulturze czeskiej poezja noblisty zyskała większą wagę niż jego teksty prozatorskie, które nie cieszą się wśród czeskich tłumaczy taką popularnością. Dlatego też w tym artykule zajmuję się wyłącznie poezją, pomijając tłumaczenia takich utworów noblisty, jak *Dolina Issy*, *Zdobycie władzy*, *Zniewolony umysł* czy inne. Z drugiej jednak strony biorę pod uwagę wszystkie formy publikacji: książkowe, w czasopiśmie i w Internecie, w obiegu oficjalnym, podziemnym oraz za granicą. Należy zaznaczyć, że choć podany spis źródeł stara się być jak najbardziej kompletny, to nie istnieje jednak metoda, za pomocą której można by z absolutną pewnością znaleźć wszystkie dotychczasowe tłumaczenia wierszy Czesława Miłosza. W badaniach niezwykle pomocne okazały się różne bazy danych, przede wszystkim te, które prowadzi Národní knihovna ČR, Ústav pro českou literaturu AV ČR i biblioteka Libri Prohibiti specjalizująca się w publikacjach drugiego obiegu i literaturze emigracyjnej.

2.

Czesław Miłosz w swoich tomach często umieszczał tłumaczenia z innych języków (najważniejsze dla noblisty były niewątpliwie wiersze Oskara W. Miłosza, Walta Whitmana czy licznych poetów azjatyckich i afroamerykańskich). Sporządził je wprawdzie sam, ale nie można przypisać mu ich autorstwa. Pomijając zatem tłumaczenia obcych wierszy, teksty dotąd nieopublikowane znajdujące się w archiwum poety, oraz bazując na tomie *Wiersze wszystkie*⁴, można obliczyć, że Miłosz w ciągu swojego życia napisał

² M. Alexa, *České překlady básní Czesława Miłosze. Bakalářská diplomová práce*, Brno 2012.

³ W słynnym wywiadzie z Aleksandrem Fiutem pt. *Czesława Miłosza autoportret przekorny* noblista wypowiada się na temat swojego stosunku do powieści tak: „Moje powieści? Ale ich nie ma! Nie można postawić obok dwóch książek fiction, jakie napisałem, i nazwać powieściami” (zob. A. Fiut, *Czesława Miłosza autoportret przekorny*, Kraków 1988, s. 36). Zob. też autokomentarze Miłosza w jego odczycie noblowskim czy w *Roku myślnego*.

⁴ Cz. Miłosz, *Wiersze wszystkie*, Kraków 2011, wyd. II rozszerzone 2015.

ponad 850 wierszy⁵. Na język czeski do tej pory przetłumaczono i opublikowano 376, co stanowi ok. 45%. Wiele z nich ukazało się w kilku wariantach – rekordową popularnością cieszyły się następujące wiersze: *Co było wielkie* (sześć razy), *Nie więcej*, *Rue Descartes* i *Piosenka o końcu świata* (pięć razy). Pracowitość czeskich tłumaczy potwierdza fakt, że niektóre bardzo długie poematy Miłosza, które zazwyczaj wymagają od tłumacza wielkich zdolności, uwagi i cierpliwości, zostały przetłumaczone dwa razy – dotyczy to *Traktatu teologicznego* oraz *Orfeusza i Eurydyki*. Największą popularnością wśród tłumaczy cieszy się jak do tej pory tom *Ocalenie* z 1945 roku⁶.

Najstarszy z opublikowanych przekładów pochodzi z 1946, ostatni zaś z 2013 roku. W tym okresie tłumaczeniami wierszy Czesława Miłosza zajmowało się dziesięć tłumaczy: Božena Sudická, Erich Sojka, František Všeticka, Iveta Mikešová, Jan Buryánek, Jiří Červenka, Jindřich Fibich, Jan Linka, Jan Pilař, Jaroslav Šubrt, Jaroslav Závada, Luboš Dobrovský, Libor Martinek, Lucie Zakopalová, Miroslav Červenka, Petr Mikeš, Václav Burian, Vlasta Dvořáková i Petr Poslední. Oprócz nich również dwie pary współpracujących ze sobą tłumaczy: Andrej Stankovič i Jindřich Belling oraz Emil i Jiří Kovtunowie⁷.

Kiedy przejrzymy wszystkie dostępne opublikowane tłumaczenia, powstaje zarys swoistej translatorskiej periodyzacji, kopiującej ogólne warunki kulturowe w Czechach po drugiej wojnie światowej: a) najstarsze tłumaczenia wierszy Czesława Miłosza, b) lata sześćdziesiąte, c) lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte, w ciągu których wiersze autora *Ocalenia* publikowano tylko w czeskim drugim obiegu (w tzw. samizdacie), d) miłoszowski „boom” po aksamitnej rewolucji. Każdą z tych epok cechują inne warunki, które mają wpływ na częstotliwość publikacji, liczbę tłumaczy oraz jakość publikującego medium. Dlatego też zasługują na osobne dookreślenie.

3.

Pierwszą falę tłumaczeń wierszy Czesława Miłosza można usytuować w latach 1946–1948. Okres ten stanowi wyjątkowe połączenie działalności

---

⁵ Do *Wierszy wszystkich* zaseregowano też tzw. „wiersze rozproszone”, które nie miały szansy na publikację w starszych wydaniach zebranych wierszy Czesława Miłosza. Inne szczegóły np. dotyczące obliczeń bardziej skomplikowanych form (cykle poetyckie – *Osobny zeszyt w Hymnie o Perle*, traktaty) czy też problematyki genologicznej w książkach niejednoznacznych (m.in. *Piesek przydrożny*) lub zasady wymieniania tylko tych najbardziej wiarygodnych publikacji wierszy pojedynczych (zob. starszą wersję cytowanej pracy: M. Alexa, *České překlady básní Czesława Miłosze...*, s. 7–8).

⁶ Zob. tamże, s. 47.

⁷ Tamże.

pierwszorzędnym czeskich polonistów tej doby⁸ i na razie wolnej, ponieważ optymistycznej sytuacji społecznej, którą przerwały wydarzenia z lutego 1948 roku. Wówczas to władzę w Czechach przejął rząd komunistyczny. Doszło do całkowitej zmiany warunków kulturowych oraz wprowadzenia cenzury.

Poezję Czesława Miłosza, jak potwierdza czeski badacz Miroslav Zelinský⁹, dla czeskiego czytelnika odkrył prawdopodobnie Jaroslav Závada. Jego tłumaczenie wiersza *Miasto* jest najstarszym publikowanym przekładem, który udało się znaleźć¹⁰. Závada opublikował z czasem jeszcze dwa kolejne tłumaczenia wierszy *Biedny chrześcijanin patrzy na getto* i *Piosenki o końcu świata*¹¹.

Do pierwszego okresu należy również pierwszy druk wiersza Miłosza w wersji książkowej, a mianowicie * * * / *Upadli w ciemność pogardy* w antologii *Pochodně* z 1947 roku tłumaczonej przez Jana Pilařa. Współpracował z nim Karel Krejčí, prawdopodobnie najważniejszy czeski komparatysta XX wieku ukierunkowany na literaturę polską¹².

Młody Erich Sojka, który wiele lat później zasłynie nowym przekładem *Pana Tadeusza*, zdążył opublikować ostatni utwór jeszcze przed wprowadzeniem cenzury, a był to wiersz *W Warszawie*¹³.

Tom Miłosza *Ocalenie* z 1945 roku przez cały XX wiek będzie tłumaczony w Czechach najczęściej. Widać to już zresztą podczas pierwszej fali zainteresowania poezją przyszłego noblisty, bowiem wszystkie pięć wierszy pochodzi właśnie z tej książki poetyckiej. Cały okres 1946-1948 cechuje wysoki poziom książek i czasopism (należą do znanych, łatwo dostępnych i dobrze redagowanych źródeł) publikujących wiersze Miłosza, a także czujność czeskich tłumaczy, którzy tłumaczyli najnowsze wiersze autora.

4.

Po Lutym '48 w Czechosłowacji, tak jak w innych krajach środkowej i wschodniej Europy, dochodzi do ogromnej zmiany. Widocznym przejawem włączenia kraju do strefy radzieckich wpływów była m.in. cenzura, która uniemożliwiła publikację autorom uważanym za wrogów systemu. Tak też się stało w przypadku Czesława Miłosza, który od 1951 roku był

⁸ Zob. M. Zelinský, *Czesław Miłosz a česká poezie*, „Slavia”, 1991, nr 1, s. 73–74.

⁹ Tamże.

¹⁰ „Blok”, 1946, nr 1.

¹¹ „Kritický měsíčník”, 1948, nr 7–8.

¹² K. Krejčí, *Pochodně. Výbor z polské poesie 1938–1945*, tłum. Jan Pilař, Brno 1947.

¹³ „List: sdružení moravských spisovatelů”, 1948, nr 7–8.

za granicą¹⁴, a w ówczesnej Czechosłowacji, podobnie zresztą jak w Polsce Ludowej, został objęty zakazem druku.

Publikację wierszy Czesława Miłosza w języku czeskim umożliwiło jednak czasopismo emigracyjne „Svědectví”, które 28 października 1956 w Nowym Jorku założył Pavel Tigríd¹⁵. Zajmowało się ono szkicami zachodnich (przede wszystkim francuskich) filozofów, później też tłumaczeniami literatury pięknej, intelektualistów wschodnich itp., do których należał również Czesław Miłosz. Na łamach „Svědectví” opublikowane zostały trzy wiersze Miłosza w przekładzie Emila i Jiřego Kovtunów z tomu *Król Popiel i inne wiersze z 1962 r.*;: *Król Popiel, Co było wielkie i Album snów*¹⁶.

Chociaż „Svědectví” jest uważane za pismo wydawane na bardzo wysokim poziomie (dobry materiał, pierwszorzędna treść), musiało się liczyć z ograniczonymi możliwościami dystrybucyjnymi, jak to u pism emigracyjnych. Nieco inna sytuacja miała miejsce w przypadku najbardziej cenionego i najczęściej czytanego czechosłowackiego pisma literackiego „Světová literatura”, ponieważ w 1969 roku słynna tłumaczka Vlasta Dvořáková opublikowała w nim ogromny blok miłoszowski liczący 13 wierszy – *Spotkanie i Pożegnanie* z tomu *Ocalenie* z 1945 r., *Naród z Światła dziennego* z 1953 r., *Portret grecki, Nie więcej, Sroczość, Co było wielkie, Powinien, nie powinien* i *Kresy* z tomu *Król Popiel i inne wiersze* z r. 1962 oraz wiersze *Gucio zaczarowany, Trzy rozmowy o cywilizacji, Po drugiej stronie* i *Dytyramb z Gucia zaczarowanego* z 1965 roku¹⁷. Wyjątkowości tej literackiej uczyty był świadomy także sam Miłosz, o czym świadczy zapis Marka Skwarnickiego z książki *Mój Miłosz*¹⁸. Następną oficjalną publikacja wierszy Czesława Miłosza w Czechosłowacji będzie możliwa dopiero po aksamitnej rewolucji, w roku 1990.

5.

Kolejna fala tłumaczeń wierszy Miłosza przypada na lata 70. i 80. Warto już na samym początku zaznaczyć, że przyznanie poecie Nagrody Nobla nie miało tutaj większego znaczenia. Wszystkie tłumaczenia ukazały się w tym czasie w drugim obiegu albo też za granicą, czyli w źródłach nieoficjalnych.

¹⁴ Zob. J. Krzyżanowski, *Literatura polska: przewodnik encyklopedyczny*, tom I: A–M, Warszawa 1984, s. 671.

¹⁵ Zob. P. Janoušek, *Dějiny české literatury 1945–1989: II. 1948–1958*. Praha 2007, s. 134–135.

¹⁶ „Svědectví“, 1963, nr 21.

¹⁷ „Světová literatura“, 1969, nr 2.

¹⁸ Zob. „Host“, 2011, nr 5, s. 96.

Za granicą Miłosz został opublikowany tylko raz, ale za to w bardzo pięknie (pod względem technicznym) wykonanej i świetnie przetłumaczonej książce *Hymn o Perle*, która dzisiaj należy do antykwarycznych białych kruków. Dla kolońskiego wydawnictwa Index tomik ten przetłumaczył Miroslav Červenka pod pseudonimem Otakar Č. Mokry¹⁹. Po aksamitnej rewolucji doszło do drugiego, lekko zmienionego wydania, w którym jest już widoczny prawdziwy kunszt Červenki²⁰. Oba wydania *Hymnu o Perle* prezentują tomik w całości.

Problematyka przekładów Miłosza w czeskim drugim obiegu jest o wiele bardziej skomplikowana. Bardzo dobrą pracą, która jak dotąd stanowi najlepszą próbę uchwycenia tego zagadnienia w całości, jest monografia *Česko-polská literatura v samizdatu a druhém oběhu*²¹. Skupia się jednak na przedstawieniu pojedynczych tłumaczy, warunków i specyfiki czesko-polskiej wymiany kulturowej w sferze nieoficjalnej, a konkretne teksty wymienia i komentuje tylko powierzchownie.

Ze zgromadzonego materiału wynika, że tłumaczenia wierszy Miłosza występują w bardzo wielu formach – w tomikach, antologiach, okazjonalnych maszynopisach, hołdach kolegom, literackich „mozaikach”, ulotkach, życzeniach z okazji Nowego Roku, czasopismach podziemnych itp., które zazwyczaj ignorują wymogi umieszczania danych obowiązkowych, jak miejsce i data wydania. Bardzo duże różnice zauważamy również w zakresie jakości technicznej pojedynczych dokumentów: z jednej strony dużych rozmiarów antologia *Slovo a zed'* w twardej okładce i prawie profesjonalna praca introligatorska, z drugiej zaś ledwo czytelne egzemplarze z powielaczy i maszyn do pisania.

Prawdopodobnie najbardziej aktywnym tłumaczem wierszy Miłosza w czeskim drugim obiegu (i jednym z najlepszych tłumaczy Miłosza w ogóle) był ołomuniecki polonista Václav Burian, który brał również udział w organizacji i dystrybucji dzieł noblisty. Jest on autorem 53 przekładów różnych wierszy, a ich najwierniejsze przedruki można znaleźć w książkach: *Básně válečných let* (wiersze: *Ucieczka, Równina, Kraina poezji, Walc, Campo di Fiori, Obrazki, Przypowieść o maku, Królestwo ptaków, Słońce, Piosenka o końcu świata, Pieśń obywatela, Biedny poeta, Kawiarnia, Biedny chrześcijanin patrzy na getto, Przedmieście, Los, Skarga dam minionego czasu, Pożegnanie i Rozmowa płochą*)²², *Město beze jména* (wiersze: *Rok, Miasto bez imienia, Słowa, Na trąbach i na cytrze, Jak było, W drodze, Kronika, Jakże zno-*

¹⁹ Cz. Miłosz, *Hymnus o Perle*, tłum. Otakar Č. Mokry, Köln 1986.

²⁰ Cz. Miłosz, *Hymnus o Perle*, tłum. Miroslav Červenka, Praha 1992.

²¹ J. Štogrová, D. Müllerová, Z. Chalupová, *Česko-polská literatura v samizdatu a druhém oběhu*, Praha 2010.

²² Cz. Miłosz, *Básně válečných let*, tłum. Václav Burian, 1985.

siles, Na brzegu, Ktokolwiek, Biel, Źródło, Twierdzenie i odpowiedź, Im więcej, Zapisane wczesnym rankiem mową niewiązaną: Rady, Zakłęcie, Ars poetica?, Twój głos, Wyższe argumenty na rzecz dyscypliny zaczerpnięte z przemówienia na Radzie Powszechnego Państwa w roku 2068, Wyspa, Kiedy byłem mały i Moja wierna mowa)²³, *Sedm básní* (wiersze: *Zadanie, L'accélération de l'histoire, Dar, Sekretarze, Dowód, Skrzynka i To jedno*)²⁴ i w czasopiśmie *Ječmínek* (wiersz *Rok*)²⁵ i *Enato VII* (wiersze *Wiara, Nadzieja i Miłość*)²⁶; niektóre z nich również w wyborach późniejszych. Burian czerpie przede wszystkim z *Ocalenia* z 1945 i z *Miasta bez imienia* z 1969 roku.

Luboš Dobrovský, drugi najaktywniejszy tłumacz czeskiego drugiego obiegu, opublikował 24 wiersze w licznych przedrukach. W niektórych z nich brakuje informacji o miejscu i roku wydania, co nieco komplikuje datację; uważa się jednak, że niektóre z jego tłumaczeń sięgają nawet lat siedemdziesiątych²⁷. Najwiarygodniejsze wersje tłumaczeń Dobrovskiego znajdujemy w publikacjach: *Básně: pro přátele vybral a přeložil L. D.* (wiersze: *Godzina, Przypowieść, Lektury, Oeconomia divina, Przed krajobrazem, L'accélération de l'histoire, Natrafiłem na to, Zaśpiew i Campo di Fiori*)²⁸, *Písačky pro Dominika Tatarku* (wiersze: *Zmieniał się język, Wezwanie, Przywołanie do porządku i Władca Albanii*)²⁹, *Mirotslavu Drozdovi a Jiřimu Honzíkovi k šedesátinám* (wiersze: *Wieść, Zadanie, Ile świetnych zamiarów, Elegia dla N. N., Pory roku i Dar*)³⁰ i w słynnej, do dziś dnia niedościgłej, antologii poezji polskiej *Slovo a zed'* (wiersze: *Który skrzywdziłeś, Ryba, Kiedy mówiłem, Osobny zeszyt: Gwiazda Piołun i Faust warszawski*)³¹. Większość tych wierszy pochodzi z tomu Miłosza *Gdzie wschodzi słońce i kędy zapada* z roku 1974.

Oprócz prac Buriana i Dobrowskiego udało się znaleźć jeszcze kilka tłumaczeń mniej ważnych autorów i kilka tłumaczeń anonimowych. Jindřich Fibich przetłumaczył 11 wierszy w książce *Výbor z veršů* (wiersze: *Kiedy księżyc, Zadanie, Dar, Co było wielkie, Im więcej, Piosenka o końcu świata, O aniołach, Który skrzywdziłeś, Przypowieść o maku, Osobny zeszyt:*

²³ Cz. Miłosz, *Město beze jména*, tłum. Václav Burian, Olomouc 1988.

²⁴ Cz. Miłosz, *Sedm básní*, tłum. Václav Burian, Olomouc 1987.

²⁵ „Ječmínek”, 1985, nr 12.

²⁶ „Enato VII”, 1988, nr 7.

²⁷ Zob. J. Štogrová, D. Müllerová, Z. Chalupová, *Česko-polská literatura...*, s. 10–11.

²⁸ Cz. Miłosz: *Básně: pro přátele vybral a přeložil L. D.*, tłum. Luboš Dobrovský.

²⁹ L. Dobrovský (red.), *Písačky pro Dominika Tatarku*, tłum. Luboš Dobrovský, 1983.

³⁰ L. Dobrovský (red.), *Mirotslavu Drozdovi a Jiřimu Honzíkovi k šedesátinám*, tłum. Luboš Dobrovský, Praha 1984.

³¹ M. Červenka, L. Dobrovský, D. Lehárová, *Slovo a zed': výbor ze současných polských básníků*, tłum. Miroslav Červenka, Luboš Dobrovský, Daniela Lehárová, Praha 1988.

Gwiazda Piotun i Piosenka), Božena Sudická 3 wiersze w *Tramvajenkach II* (wiersze *Który skrzywdziłeś, Im więcej i Veni Creator*)³², Petr Mikeš 6 wierszy w książce *Josefu Šafaříkovi k 75. narozeninám* (wiersze: *Nie więcej, Co było wielkie, Nie tak, Tak mało, O aniołach i Rue Descartes*)³³, Jiří Červenka 7 wierszy w czasopiśmie *Pražské komunikace* (*Wiara, Nadzieja i Miłość*)³⁴ i później *Droga, Furtka i Jadalnia*)³⁵ i Iveta Mikešová w czasopiśmie *Enato VII* (wiersze: *Wiara, Nadzieja i Miłość*)³⁶. Dla siedmiu wierszy nie udało się określić autorstwa – zostały opublikowane w czasopismach *Střední Evropa* (wiersz *Dziecię Europy*)³⁷, *Pražské komunikace* (wiersz *Album snów*; chodzi jednak najprawdopodobniej o Jiříego Červenkę)³⁸, *Komunikace* (wiersze *Nie więcej i Ars poetica?*; również prawdopodobnie chodzi o Jiříego Červenkę)³⁹ i w zeszycie *Kde slunce vychází a kde zapadá* (wiersz *Posłuchanie*)⁴⁰.

Czeskie wydawnictwa podziemne preferowały przede wszystkim wiersze z tomików *Ocalenie, Miasto bez imienia* oraz *Gdzie wschodzi słońce i kędy zapada*.

6.

W ostatnich latach, tj. w okresie porewolucyjnym, kiedy nastąpiła również swoboda na rynku wydawniczym, a dzięki temu skończyła się polaryzacja oficjalnych i nieoficjalnych publikacji, obserwujemy pewnego rodzaju miłoszowski „boom”. Nazwisko dotychczas zakazanego autora, a do tego noblisty, przyciągało uwagę wielu czeskich polonistów i oznaczało pewny sukces wydawniczy. Tłumaczone są wiersze z wszystkich okresów twórczości Czesława Miłosza, strategie wydawnicze zatem prawie nie istnieją. Większość publikowanych w tym okresie wierszy pochodzi rzecz jasna z książkowych wydań poety, jednakże wraz z jego rosnącą popularnością dochodzi do coraz częstszego pojawiania się tłumaczeń pojedynczych utworów noblisty w nowych kontekstach, takich jak motto, część posłowania książki autora w jakiś sposób z Miłoszem zaprzyjaźnionego, część szkicu naukowego, który na przykładzie Miłosza stara się coś zademonstrować, itp.

³² B. Sudická, *Tramvajenky II*, tłum. B. Sudická.

³³ E. Zacha, P. Mikeš, *Josefu Šafaříkovi k 75. narozeninám*, 1982.

³⁴ „Pražské komunikace”, 1984, nr 1.

³⁵ „Pražské komunikace”, 1985, nr 1.

³⁶ „Enato VII”, 1988, nr 7.

³⁷ „Střední Evropa”, 1985, nr 3.

³⁸ „Pražské komunikace”, 1985, nr 2.

³⁹ „Komunikace”, 1987, nr 1. Argumentacja na temat autorstwa Jiříego Červenki (zob. M. Alexa, *České překlady básní Czesława Miłosze...*, s. 29).

⁴⁰ Cz. Miłosz, *Kde slunce vychází a kde zapadá*.

W związku z rozwojem technologicznym książkowe i czasopiśmienne publikacje przekładów wierszy mają zawsze bardzo wysoki poziom opracowania edytorskiego i są łatwo dostępne. Niektóre teksty są publikowane w Internecie – dzięki temu czytelnik może się dowiedzieć, że w ogóle takowe istnieją. Jednakże i w tym przypadku nie ma gwarancji na ich dłuższe trwanie w świadomości odbiorców literatury.

Zdecydowanie najpłodniejszym współczesnym tłumaczem poezji Czesława Miłosza jest Josef Mlejnek, który opublikował po czesku 126 wierszy polskiego noblisty, większość z nich w wydaniach książkowych. Czeskiemu czytelnikowi w całości zaprezentował tomiki *To*⁴¹ i *Wiersze ostatnie*⁴²; w drugim z nich w czeskim wydaniu dodano nawet *Orfeusza i Eurydykę*, który w Polsce wyszedł osobno. W zgromadzonym materiale znajdujemy jeszcze wiersz *Do Robinsona Jeffersa*⁴³ i cały *Traktat teologiczny*⁴⁴.

Zainteresowanie, jakie żywił dla twórczości Czesława Miłosza Václav Burian, sława czeskiego drugiego obiegu, odzwierciedla się w niestrudzonej pracy przekładowej – tłumacz ten przełożył i opublikował około 80 wierszy. Część z nich to zaktualizowane wersje starszych przekładów pochodzących z dokumentów samizdatowych. Tłumaczenia – obok tłumaczeń autorstwa Vlasty Dvořáčkové i Ivety Mikešovej – zostały zamieszczone w czeskim wyborze wierszy Czesława Miłosza pt. *Mapa času* (wiersze: *Miasto bez imienia, Kiedy księżyc, Veni creator, Okno, Na trąbach i na cytrze i Sposób*)⁴⁵. Sam Burian przetłumaczył *Traktáty a přednášky ve verších* (*Traktat moralny, Traktat poetycki i Sześć wykładów wierszem*)⁴⁶, utwory z *Pieska przydrożnego* (wiersze: *Nie mój, Też lubiłem, Dzień stworzenia, Blisko, Biegają, Niemożliwe, Pelikany, Kula, Nazwa, Sny, Brie, Roztropność, Osobny zeszyt – kartki odnalezione, Zaćmienia, Helenka, Religia Helenki, Yokimura i Drzewo*)⁴⁷, kilka wierszy komentowanych w *Svědectví poezie* (wiersze: *Rue Descartes i Nie więcej*)⁴⁸, opublikował też wiele wierszy w „Literárních novinách” (wiersze: *Caffè Greco*⁴⁹, *Vipera Berus, Texas i Przemilczane strefy*⁵⁰, *Traktat*

⁴¹ Cz. Miłosz, *To*, tłum. Josef Mlejnek, Praha 2003.

⁴² Cz. Miłosz, *Poslední básně*, tłum. Josef Mlejnek, Praha 2011.

⁴³ „A2”, 2007, nr 30.

⁴⁴ „Salve: revue pro teologii, duchovní život a kulturu”, 2011, nr 3.

⁴⁵ Cz. Miłosz, *Mapa času*, tłum. Vlasta Dvořáčková, Iveta Mikešová, Václav Burian, Praha 1990.

⁴⁶ Cz. Miłosz, *Traktáty a přednášky ve verších: Morální traktát, Básnický traktát, Šest přednášek ve verších*, tłum. Václav Burian, Olomouc 1996.

⁴⁷ Cz. Miłosz, *Pejsk u cesty*, tłum. Václav Burian, Praha 2000.

⁴⁸ Cz. Miłosz, *Svědectví poezie: šest přednášek o neduzích našeho věku*, tłum. Václav Burian, Praha 1992.

⁴⁹ „Literární noviny”, 1999, nr 7.

⁵⁰ „Literární noviny”, 2000, nr 28.

teologiczny⁵¹, *Powrót do Krakowa w roku 1880, Sens, Capri, Po osiemdziesiątce, Lokator i Wiek nowy*⁵² i *Nad strumieniem*⁵³), „Lidových novinach” (wiersz *Dlaczego?*)⁵⁴, w „Katolickém týdeníku” (wiersz *Oda na osiemdziesiąte urodziny Jana Pawła II.*)⁵⁵, w *Listach* (wiersze *Dlaczego?*⁵⁶ i *Moja podróż po Czechach*⁵⁷), w czasopiśmie „Host” (wiersze *Jakże znosiłeś, Rady, Ars poetica?* i *Moja wierna mowa*)⁵⁸ i w posłowniu książki Allena Ginsberga (wiersz *Do Allena Ginsberga*)⁵⁹. W ramach referatu Marka Bernackiego na ostrawskiej konferencji w r. 2014 komentowano wiersz *Notatnik: Brzegi Lemanu*, którego wersję czeską dostarczył Václav Burian⁶⁰.

Vlasta Dvořáčková należy niewątpliwie do grona najważniejszych czeskich tłumaczy. Jej wkład w tłumaczenia wierszy Czesława Miłosza jest ważny, aczkolwiek nie w takiej mierze jak wkład Mlejnika czy Buriana. Przetłumaczyła ona 52 wiersze polskiego noblisty, publikując je przede wszystkim w *Mapě času* (wiersze: *Wieczorem wiatr...*, *Komin, Przedmowa, W mojej ojczyźnie, Fragment, Spotkanie, Piosenka na jedną strunę, Campo di Fiori, Piosenka o końcu świata, Los, Pożegnanie, W Warszawie, Naród, Legenda, Który skrzywdziłeś, Sroczość, Nie więcej, Co było wielkie, Powinien, nie powinien, Co znaczy, Portret grecki, Ballada, Kresy, Gucio zaczarowany, Po drugiej stronie, Trzy rozmowy o cywilizacji, Sentencje, Dytyramb, Przywołanie do porządku, Tak mało, Chłopiec, Mojość, Sezon, To jedno, Wyznanie, Rozmowa o sławie, Epitafium, Ale książki, Te głosy... i Rodowód*)⁶¹ i w czasopiśmie literackich – „Host” (wiersze: *Zgoda, Oset, pokrzywa* i *Młodość*)⁶², w „Literárních novinach” (wiersze: *Zgoda, Oset, pokrzywa* i *Sens*)⁶³ oraz w „Scriptum” (wiersze: *W pewnym wieku, Biografia artysty, Jeszcze jedna*

⁵¹ „Literární noviny”, 2002, nr 12.

⁵² „Literární noviny”, 2004, nr 44.

⁵³ „Literární noviny”, 2006, nr 1.

⁵⁴ „Lidové noviny”, 1993, nr 127.

⁵⁵ „Katolický týdeník”, 2000, nr 25.

⁵⁶ „Listy”, 2004, nr 5.

⁵⁷ „Listy”, 2012, nr 1.

⁵⁸ „Host”, 2011, nr 5.

⁵⁹ A. Ginsberg, *Karma červená, bílá a modrá: výbor z díla*, tłum. Josef Jařab, Jiří Josek, Josef Rauwolf, Jan Zábřana i Václav Burian, Praha 2002.

⁶⁰ Konferencja Naukowa: STUDIA HUMANITATIS – ARS HERMENEUTICA METODOLOGIE a THEURGIE HERMENEUTICKÉ INTERPRETACE V; Katedra Sławistyki i Katedra Filozofii Uniwersytetu Ostrawskiego w Ostrawie (Ostrava 6–7.05.2014). Zob. też: M. Bernacki, „Z ruchu podjąć moment wieczny” – wyzwanie hermeneutyczne. *Interpretacja wiersza Czesława Miłosza „Notatnik: brzegi Lemanu”*, w: *Studia Humanitatis Ars Hermeneutica. Metodologie a theurgie hermeneutické interpretace V*, red. zbiorowa, Ostrava 2014, s. 405–416.

⁶¹ Cz. Miłosz, *Mapa času...*

⁶² „Host”, 2011, nr 5.

⁶³ „Literární noviny”, 1993, nr 21.

sprzeczność, Przeszłość, Dlaczego?, Eheu! i Do Pani Profesor w obronie honoru kota i nie tylko)⁶⁴.

Wraz z Dvořáčkovą i Burianem nad *Mapą času* pracowała tłumaczka Iveta Mikešová (wiersze: *To co pisałem, Elegia, O młodszym bracie, * * * Ty silna noc..., Do poezji, Postój zimowy, Biedny poeta, Kawiarnia, Biedny chrześcijanin patrzy na getto, Przedmieście, Narodziny, Nie ma wzroku, Ziemia, Notatnik: Europa, Oda do ptaka, Rozmowa płocha, Zmieniał się język, Nigdy od ciebie, miasto, Rzeki maleją, Wieść, Ile świetnych zamiarów, Kiedy mówiłem, Nie tak, Dar, Czarodziejska góra, Dowód, Do mojej natury, Kiedy po długim życiu, Pielgrzymując, Portal, Bez powodu, Rue Descartes, Rachunek, Rzeki i Pod koniec dwudziestego wieku*)⁶⁵, a osobno publikowała w czasopiśmie „Scriptum” (wiersze: *Po wygnaniu, Żółty rower, Pewna okolica, To lubię, Kto? i Miasto młodości*)⁶⁶.

Po aksamitnej rewolucji Miłosza publikują też obaj Červenkové: Miroslav Červenka lekko zmieniony i dużo lepiej zredagowany *Hymn o Perle* (jak omówiono wyżej), Jiří Červenka zaś *Svět*, poetycki cykl z tomu *Ocalenie* z 1945 roku i kilka wierszy w czasopismach „A2” (wiersze *Chłopiec i Młodość*⁶⁷, *Wieczorem wiatr, Rzeki maleją i Zmieniał się język*⁶⁸) oraz „Host” (wiersze *Do poezji, W mojej ojczyźnie, Powinien, nie powinien, Ustawią tam ekrany i Powrót*)⁶⁹.

Z możliwości, jakie daje Internet, skorzystał Jan Buryánek, publikując w sieci sporo wierszy Miłosza (wiersze: *Co było wielkie, Co znaczy, Heraklit, Była zima, Zmieniał się język, Ustawią tam ekrany, Po drugiej stronie, Te korytarze, Dużo śpię, Kiedy księżyc, Okno, Słowa, Jak było, Twierdzenie i odpowiedź, Godzina, Wieść, L'accélération de l'histoire, Natrafiłem na to, Nie tak i Tak mało*⁷⁰, później też wiersze: *Voyeur, Przykład, Obudzony, Sztukmistrz, Rok 1900, Jeździ, Przemilczane strefy, Czego nauczyłem się od Jeanne Hersch?, Do poety Roberta Lowella i Alkoholik wstępuje w bramę niebios*)⁷¹. Buryánek niektóre ze swoich tłumaczeń wierszy polskiego noblisty opublikował na łamach „Tvaru” (*To, Po podróży, Głowa, Uczciwe opisanie samego siebie nad szklanką whisky na lotnisku, dajmy na to w Minneapolis, Na moje 88 urodzi-*

⁶⁴ „Scriptum”, 1996, nr 20.

⁶⁵ Cz. Miłosz, *Mapa času...*

⁶⁶ „Scriptum”, 1996, nr 20.

⁶⁷ „A2”, 2005, nr 5.

⁶⁸ „A2”, 2008, nr 4.

⁶⁹ „Host”, 2011, nr 5.

⁷⁰ Cz. Miłosz, *Tak málo: výbor z veršů z let 1959–73*, tłum. Jan Buryánek, 2011, online: http://spiknuti.freemusic.cz/jeskyneslov/soubory/tak_malo.pdf.

⁷¹ Cz. Miłosz, *To: výbor z veršů*, tłum. Jan Buryánek, online: <http://spiknuti.freemusic.cz/jeskyneslov/preklady.htm>.

ny, *Gdziekolwiek, Tak zwane życie i To jasne*)⁷². Ogółem przetłumaczył 38 utworów.

Do grona „okolicznościowych” tłumaczy Miłosza należą: Libor Martinek (18 wierszy: *Do leszczyzny, Mój dziadek Zygmunt Kunat, Głowa, W mieście, O!, Wy pokonani, Własne tajemnice*⁷³, *Przeciwko poezji Filipa Larkina*⁷⁴, *W garnizonowym mieście, Dziewięćdziesięcioletni poeta podpisuje swoje książki, Bez daimoniona, Żółw, Co mnie, Normalizacji, Głos*⁷⁵, *Normalizacja i Orfeusz i Eurydyka*⁷⁶), Jan Linka (*Ars poetica?*)⁷⁷, František Všetická (*Wieczorem wiatr...*)⁷⁸, Andrej Stankovič wraz z Jindřichem Bellingem (*W Warszawie*)⁷⁹, Lucie Zakopalová (*Po osiemdziesiątce*)⁸⁰, Jaroslav Šubrt (*Im więcej*)⁸¹ i Petr Poslední (*Piosenka o końcu świata*)⁸².

Można zauważyć, że tłumaczenia wierszy polskiego noblisty powstały nie z fascynacji jego poezją, lecz z potrzeby naukowej lub innej. W większości przypadków są jednak motywowane szacunkiem do jego pracy, czego dowodem jest intensywne tłumaczenie na język czeski w ciągu ostatnich dwudziestu lat.

⁷² „Tvar”, 2001, nr 13.

⁷³ „Labyrint revue”, 2001, nr 9–10.

⁷⁴ „Host”, 2004, nr 8.

⁷⁵ „Pobocza”, 2005, nr 1.

⁷⁶ „Psi víno”, 2004, nr 29.

⁷⁷ „A2”, 2005, nr 5.

⁷⁸ „Krok”, 2011, nr 4.

⁷⁹ Cz. Miłosz, *Ztročený duch*, tłum. Andrej Stankovič i Jindřich Belling, Praha 1992.

⁸⁰ „Host”, 2011, nr 5.

⁸¹ „Salve: revue pro teologii, duchovní život a kulturu”, 2011, nr 3.

⁸² P. Poslední, *Taktika přepisu...*

Michael Alexa

Reception of Czesław Miłosz's Poems in Czechoslovakia and Czech republic: on 23 Translators

This paper sets on reception of Czesław Miłosz's poetry in Czechoslovakia and in Czech republic. It introduces all 23 translators, who translated and published (in official and unofficial books, magazines and on the internet) poems of polish 1980 Nobel Prize winner. It aims to capture image of development of Czech translators' interest in Miłosz's poetry, which depends on specific political and sociological situation. It covers period from 1946, when Jaroslav Závada introduced Miłosz by publication of translated Miłosz's poem *Miasto*, to 2013, when was published Petr Poslední's translation of *Piosenka o końcu świata*.

Keywords: Czesław Miłosz, translation, poetry, Czech, samizdat, exile, dissident

Słowa kluczowe: Czesław Miłosz, przekład, poezja, Czechy, drugi obieg, literatura migracyjna, dysydent